

УДК 725.182

Стасюк О.С.¹⁶, канд. арх.

ORCID 0000-0002-2986-6321, olena.stasyuk@gmail.com

НУ «Львівська політехніка», Львів, Україна

ІСТОРИЧНІ ЦВИНТАРІ ПІДКАМЕНЯ – ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Досліджено історичні цвинтарі Підкаменя. Проведено аналіз пошкоджень і втрат ансамблів цвинтарів в цілому та їх окремих пам'яток. Виконано ідентифікацію кам'яного матеріалу надгробних пам'ятників, проаналізовано стан збереження їх фізичної субстанції.

Ключові слова: історичний цвинтар, пам'ятник, меморіальна пластика, камінь, збереження, архітектура.

Постановка проблеми. Підкамінь є містечком давнім і історичним. Воно є відомим і знаменитим своїми історичними, культурними і архітектурними пам'ятками. Історичні цвинтарі є невід'ємною складовою частиною культурного пейзажу кожного міста і містечка. Вони є цінним джерелом історичної інформації, а також унікальною, дуже своєрідною галереєю творів мистецтва. Нажаль ці пам'ятки є дуже вразливими до руйнувань – це фізичні, хімічні і біологічні чинники, а також людський фактор, як то звичайний вандалізм або звичайна некомпетентність при виконанні ремонтних чи опоряджувальних робіт. Для того щоб успішно створити і втілити програму збереження історичних кладовищ необхідно ретельно їх дослідити задокументувати, інвентаризувати, а також ретельно вивчити матеріал з якого виконані ці пам'ятки.

Мета статті. У дослідженні поставлено за мету вивчити існуючий стан ансамблів історичних цвинтарів Підкаменя. Дослідити кам'яний матеріал меморіальної пластики історичних цвинтарів, проаналізувати причини їх знищень і пошкоджень. Показати виклики пов'язані зі збереженням таких об'єктів.

---

¹⁶ © Стасюк О.С.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історичні цвинтарі України загалом і Галичини зокрема є малодослідженими. Переважно досліджують історію виникнення та описували видатних людей похованих на цих цвинтарях. Переважно зверталися до відомих цвинтарів у великих містах. Питання меморіальної пластики як професійної так і народної у своїх працях тою чи іншою мірою піднімали такі дослідники як Моздир М., Могитич І., Крип'якевич І, Дорош А., Одрехівський Р., Присяжний К., Бірюльов Ю. та інші. Питання історичних цвинтарів Галичини досліджують Долинська М., Чемерчинський А., Гранкін П., Харчук Х., Партридж А., та ін.

Виклад основного матеріалу. Підкамінь колись місто, а тепер селище міського типу, Бродівського району Львівської області в Україні. Підкамінь розташований на стику Волинських височин та Подільських Товтр на вододілі між басейнами Дніпра і Дністра. Завдяки вдалому географічному розташуванню, сприятливому для проживання людей клімату і багатому на воду, родючі ґрунти, і тваринний світ ландшафту, територія сучасного Підкаменя приваблювала до себе людність, починаючи із стародавніх часів. Давнє поселення розташовувалося біля підніжжя знаменитого 16-ти метрового кам'яного останця, прозваний в народі «Каменем». З цим каменем пов'язані різноманітні легенди та наукові гіпотези, а перш за все власне сама назва поселення – Підкамінь. Писемна історія Підкаменя налічує понад п'ять з половиною століть. Згідно з писемними джерелами, 1441 рік вважається першою згадкою про «містмісто під Каменем». Документ було знайдено у фондах відділу давніх актів Центрального Державного Історичного Архіву України у Львові. У них йшлося про передачу шляхтичу Петру Цебровському із Жабокрук у приватну власність Підкаменя. В них також відзначено величну забудову замку Цебровського та костелу збудованих на горі над крутим скелястим урвищем [1]. Саме Цебровський запросив домініканців до селища, щоб вони розвивали тут духовне життя. Відтоді до початку XVII ст. обитель кілька разів спустошували татари. Під час чергового нападу замок було дощенту

спалено, а на місці замку було збудовано монастир – оборонний монастир, свого роду фортецю. Це був домініканський римокатолицький монастир «Успіння Пресвятої Богородиці, Хреста Господнього, Апостолів Петра і Павла та всіх Святих». Фундатором будівництва був рід Цетнерів. Історик Садов Баронч пише, що одночасно з костелом і келіями впродовж XVII ст. були споруджені і оборонні мури [2]. У XVIII ст. було проведено модернізацію монастирських укріплень. Точна дата завершення будівництва невідома. Період розквіту Підкамінської обителі припадає на XVIII ст. У 1746 р. при монастирі можна було здобути вищу богословську освіту, а також опанувати різні ремесла. Та найбільшу славу монастирю принесло проголошення ікони Богородиці чудотворною, а гори Рожаниці – святою [3]. Монастир мав багату бібліотеку і архів, які повністю згоріли під час Першої Світової війни. Під час Другої Світової війни монастир зазнав значних втрат і в 1945 р. був ліквідований. У 1946 р. радянська влада організувала тут концтабір для українського духовенства. Згодом у монастирських мурах було засновано психоневрологічний інтернат закритого типу. Храм перетворили на конюшню, а ще пізніше на гараж. В одній каплиці зберігали зерно, в іншій мінеральні добрива. У 1997 р. сакральні споруди та частину келій передали монахам Студійського устану УГКЦ які заснували тут монастир Походження Дерева Хреста Господнього. Того самого року розпочалася відбудова святих [4].

У Середні віки Підкамінь мав статус міста Перебуваючи у власності родини Гербуртів, Підкамінь у 1515 р. отримав магдебурзьке право: Сигізмунд видав фундаційний акт (привілей), яким дав дозвіл Фредерікові Гербурту «при замку своєму, званому Підкамінецький, свіжо збудованому з муру та цегли, закласти місто, що має називатись так само». [5] Відповідно до наданих привілеїв в місті було встановлено четвергові ярмарки, а також ярмарки на Зелені свята та Воздвиження Чесного Хреста. Практично до середини XX століття в селі відбувались ярмарки, а центральну частину села називають містом і до тепер. На даний час Підкамінь непогано облаштоване село із хорошою асфальтованою

дорогою (рис.1). Тут є школа, дитячий садочок, навчально-реабілітаційний центр, лікарня, пожежна частина, пошта, народний дім, бібліотека, школа мистецтв, музична школа, АЗС, магазини, кафе.

Рис. 1. Карта Підкаменя з локалізацією об'єктів дослідження

Відомим Підкамінь роблять пам'ятки – це пам'ятка архітектури XVII–XVIII ст. монастирський комплекс і пам'ятка природи сам Камінь. Можливо до вже існуючих пам'яток варто додати і нові – історичні цвинтарі Підкаменя. На сьогоднішній день в Підкамені таких об'єктів є три. Розглянемо їх хронологічно. З пам'яткою природи каменем пов'язані різноманітні легенди та наукові гіпотези. Такі гіпотези зокрема говорять, що у період Галицько-Волинського князівства на Камені була побудована церква оборонного характеру [6]. З західної сторони Каменя збереглися кам'яні хрести та надмогильні плити. Властиво це і є найдавніший з нині існуючих цвинтарів в Підкамені (рис.2).

Цвинтар є не діючим, він є просто мальовничим додатком до пам'ятки, вільно вписаним в природний ландшафт. Цвинтарем цей об'єкт можна назвати дуже умовно. Він не має жодних меж – ні

огорожі ні валу чи рову. Отже не має форми. На вершині гори без всякого порядку розміщені хрести і плити не позбавлені орієнтації. Тобто традиційна для пізніших і сьогодишніх цвинтарів орієнтація поховань схід-захід можна сказати що є присутня. Деякі хрести і плити розвернуті в різні довільні сторони. Зрозуміти порядок і логіку розміщення об'єктів важко. На плитах і на хрестах відсутні написи і дати. Можливо вони просто не збереглися через вік цих пам'яток.

Рис. 2. Давній цвинтар довкола Каменя

На декількох плитах і декількох хрестах можна побачити щось на зразок процарапаних (чи вирізьблених) солярних знаків. При докладному вивченні на інших об'єктах можна запідозрити залишки подібної різьби яка була знищена часом. На декількох плитах і хрестах можна побачити рельєфне зображення хреста. Без всяких зображень ні на самому хресті ні довкола нього. Всі об'єкти виконані з каменю. Частина з вапняку, а частина з пісковика (рис. 3, 4). Ймовірно хрести і плити виготовлені з місцевого каменя. На північний схід від Каменя в глибині Рожаницької гори, на якій розташовано монастир, знаходяться дві печери із слідами людської

діяльності. Печери є також і давніми каменоломами. Каменоломи існували двох типів – в одних розроблявся вапняк, а в других пісковик.

а

б

*Рис. 3. Хрести з давнього цвинтаря біля Каменя
а) хрест з пісковика з солярними знаками; б) хрести з вапняку
із рельєфом хреста.*

Рис. 4 Поховальні плити з давнього цвинтаря біля Каменя

Камінь видобували вирізаючи його за допомогою пил та відколюючи залізними і дерев'яними клинами. Обидва ці камені можна добувати одночасно. Вапняк є каменем м'якшим і легшим в обробці. В схилах гори Рожаниця він зустрічається холодного білувато сіруватого кольору. Пісковик твердіший, можливо міцніший і в схилах гори Рожаниця він зустрічається теплого жовтувато-рожевуватого кольору. Давні каменоломи нами були оглянуті і можна стверджувати, що давній цвинтар довкола Каменю є виконаний з місцевої сировини.

В 2008 році що цвинтар мало не постраждав від вандалізму окремих гостей фестивалю «Підкамінь», який відбувся у липні того ж року. Деякі молоді люди по-блюзнірському поводитись на старовинному кладовищі, смітили, вилазили на могили та хрести. В серпні цього ж таки року. Ппольські реставратори з товариства «Магурич» протягом одного тижня відновлювали цвинтар. Після завершення робіт на цвинтарі відбулась панахида і на кожній могилі було запалено свічку [7].

На сьогоднішній день стан хрестів і плит на давньому цвинтарі є задовільний. На кожному без винятку об'єкті видно сліди геологічного руйнування каменю і кожен з них покритий біологічними нальотами – грибками, лишайниками, мохами. Біопшкодження є дуже характерними для каменю карбонатних порід, який є чудовим субстратом для біології. Говорячи про збереження пам'яток мусимо про це пам'ятати і враховувати.

У червні 2019 року археологи провели попередні археологічні дослідження у внутрішньому подвір'ї колишнього монастиря домініканців XV-XVIII ст. у Підкамені. Головним результатом стало виявлення цвинтаря у східній частині подвір'я, в межах внутрішніх оборонних мурів монастиря (рис.5). Було розкрито надмогильні плити та рештки 28 поховань. Про це повідомила в медіях «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАН України. Цей монастирський цвинтар існував з початку XVII ст., але вже потім сюди ховали і місцеве населення. Було заплановано після завершення робіт відновити частину території кладовища та

заекспонувати виявлені надмогильні плити [8]. Це міг би бути другий давній цвинтар у Підкамені, свого роду лапідарій надмогильних плит.

Рис.5 Археологічні дослідження у внутрішньому подвір'ї колишнього монастиря домініканців у Підкамені.

В липні 2019 року Під час реставрації монастирського храму і дзвіниці у Підкамені будівельна організація проігнорувала археологічне дослідження і зруйнувала віднайдені давні поховання [9]. Цей факт прокоментував директор центру «Рятівна археологічна служба». Олег Осаульчук. Він зазначив, що з 17 плит археологами було зафіксовано 7, 11 були добуті будівельниками без археологів, але де, на якій глибині, в якому місці не зрозуміло. З точки зору науки вони втратили цінність. Археологами було встановлено факт наявності поховань, які залягали досить щільно. То було давнє монастирське кладовище, були надмогильні плити, людські останки. Нам пощастило побувати в Підкамені в червні 2019 року і застати археологічні роботи на монастирському цвинтарі. Ми бачили декілька плит, які були розкопані, але ще не витягнені зі землі. По формі, розміру і зовнішньому вигляді плити були дуже подібні до плит на давньому цвинтарі біля Каменя. На них так само дуже виразно читалися рельєфні хрести. Щодо збереженості. Археологічні

знахідки не мають біологічних нальотів. Небезпекою тут може бути наявність солей і механічні пошкодження під час археологічних робіт. Сподіваюся плити не є остаточно втраченими і нам вдасться врятувати монастирський цвинтар.

Рис. 6 Брама місцевого діючого цвинтаря в Підкамені.

Місцевий цвинтар розташований на південно-східній околиці селища. Місцеві жителі називають його новим цвинтарем. Це є діючий цвинтар. Посередині цвинтаря споруджено муровану каплицю в бароковому стилі, яку датують 1796-1797 роками. Ця каплиця є усипальницею родини Цетнерів і була відновлена і повторно освячена 1861 року. Цвинтар має муровані з цегли огорожу і браму (рис. 6). Цвинтар доволі правильної форми у вигляді витягнутого прямокутника, який тягнеться зі сходу на захід. Від брами до каплиці веде пряма дорога яка ділить цвинтар на дві половини (рис.7). Дорога огинає каплицю і іде далі так само прямо до кінця цвинтаря. На початку цвинтаря розташовані старші могили. З західної сторони каплиці розташовані могили монахів і отців з домініканського монастиря. Загальна тенденція є такою, що чим даліше від входу на цвинтар тим новіші поховання. Оскільки цвинтар є діючий, то нові поховання трапляються всюди. На історичному цвинтарі яскраво видно історію населеного пункту, а

особливо історію XX століття. Хронологічно – на цвинтарі збереглися індивідуальні могили стрільців УПА. Існує невеликий меморіал воїнам радянської армії побудований в 50-х роках XX століття з залізобетону. Існує споруджений декілька років тому меморіал полякам, які загинули в 1940-х роках. Він виконаний з граніту.

Рис. 7 Новий цвинтар в Підкамені – центральна алея, каплиця Цетнерів

Новий цвинтар в Підкамені на 90 процентів сформований пам'ятниками з каменю. Є невелика кількість металевих хрестів. На цвинтарі є дуже багато фігур – фігура богородиці, інших святих, багато ангелів в найрізноманітніших позах. Найбільш типовою є постать Богородиці. Популярними є хрести з розп'яттям на різноманітних постаментах і з різноманітними прикрасами як то вінками, герляндами, зірочками тощо. На цьому цвинтарі не прослідковується єдина каменярська школа ані немає однотипності кам'яного матеріалу. Навіть в найстарішій частині цвинтаря на відміну від цвинтаря навколо Каменя ми не можемо сказати, що весь кам'яний матеріал є місцевого походження. Він є інший, такий якого ми не зустрічали в місцевих каменоломах. З середини XX століття ми вже маємо справу з залізобетоном і так званою мармуровою крихтою, а останні 20років вже ї з гранітом натуральним і штучним.

Щодо самої меморіальної пластики. Частина давніх надгробків виконана професійними майстрами на високому художньому рівні. Деякі з фігур є абсолютно унікальними (рис. 8).

Рис. 8. Надгробні пам'ятники на новому цвинтарі в Підкамені

Надгробні пам'ятники з хрестами, як наприклад надгробки братів і отців домініканів виконані абсолютно професійно, але також абсолютно стандартизовано – композиція яка повторюється декілька разів і ймовірно не лише на цьому цвинтарі. Можемо тут побачити декілька надгробних плит, дуже подібних до надгробних плит

довкола каменю і в подвір'ї монастиря – хрест і деколи написи. Написи дуже знищені. Тут також можна побачити пам'ятники виконані народними майстрами (рис.9). Такі приклади відносяться вже до ХХ ст. Пам'ятники останніх двадцяти років виконані переважно з граніту і також доволі стандартизовані. На цих пам'ятниках можна вивчати не стільки руку майстра, а скоріше вже віяння моди.

а

б

*Рис.9 Надгробні пам'ятники на новому цвинтарі в Підкамені
а) Пам'ятник виконаний професійним скульптором; б) Пам'ятник
виконаний народним майстром.*

Діючий цвинтар в Підкамені не можу сказати, що він є у занедбаному стані, але він і не є до кінця задбаний. Він вимагає простого косіння трави, дбання за дерева. Пам'ятники цвинтаря є в задовільному стані. Натуральний камінь історичного цвинтаря вапняк і пісковик піддається руйнуванню – осипанню, вивітрюванню. Такий камінь дуже швидко покривається біологічними нальотами. Проблемою штучного каменю є метал тобто наявність армування, яке провокує тріщини і згодом руйнує матеріал. Найстійкішим каменем з присутніх на цвинтарі є граніт. Правдоподібно пам'ятники з граніту є найдовговічнішими.

Висновки. Підкамінь є містечком давнім і історичним. Сьогодні відомим Підкамінь роблять пам'ятки – це пам'ятка архітектури XVII–XVIII ст. монастирський комплекс і пам'ятка природи сам Камінь. Сьогодні в Підкамені існує три історичні цвинтарі. Можливо до вже існуючих пам'яток варто додати і нові – історичні цвинтарі Підкаменя. На сьогоднішній день в Підкамені таких об'єктів є три. Розглянемо їх в хронологічному порядку. Найдавніший з цвинтарів пов'язаний з пам'яткою природи Каменем. З західної сторони Каменя збереглися кам'яні хрести та надмогильні плити. Властиво це і є найдавніший з нині існуючих в Підкамені цвинтарів. Його можна датувати XIV-XVI ст. Другий цвинтар в червні 2019 року був виявлений археологами під час досліджень у внутрішньому подвір'ї колишнього монастиря домініканців. Цей цвинтар можна датувати XVII – початком XVIII ст. Було розкрито надмогильні плити та рештки 28 поховань. Третій це нині діючий міський цвинтар. Він постав у XVIII ст. і функціонує і досі. Всі цвинтарі Підкаменя перебувають в задовільному стані. Всі цвинтарі по максимуму використали місцевий кам'яний матеріал. Дивовижно в найкращому стані нині є найдавніший цвинтар. Саме цей цвинтар побудований виключно з місцевого каменю. Сьогодні він є ніби законсервований – його ніхто не рухає, ніхто не хоче нічого змінювати чи додавати. Цвинтар зробився ніби музеєм і пам'яткою одночасно. Причому не зовсім пам'яткою архітектури, а наполовину пам'яткою природи. По площі цвинтар є дуже невеликим. Десять

років тому він був відреставрований повністю. А сьогодні ми вже бачимо, що він є не в доброму стані, а лише в задовільному. Причиною такої ситуації є біопшкодження. Мохи і лишайники та інше можуть виглядати дуже гарно і мальовничо, але вони дуже нищать камінь. Тому розчистка каменю не є справою естетичних вподобань, а є справою збереження фізичної субстанції пам'ятки.

Доля нововідкритого цвинтаря в подвір'ї монастиря ще не вирішена. Роботи не завершені і остаточні рішення є в процесі дискусії. Щодо технічного стану самого кам'яного матеріалу, то про це говорити ще рано. Судячи з тих невеликих фрагментів, які вдалося оглянути місцевий камінь був використаний і для будівництва цього цвинтаря. Доводиться чекати завершення робіт, щоб повністю оцінити всі знахідки і відкриття реанімованого цвинтаря.

Нині діючий міський цвинтар опинився в найскладнішій ситуації. Він мусить бути одночасно і пам'яткою і ужитковим об'єктом для людей. А це завжди дуже складно. Щодо кам'яного матеріалу він є дуже різний. Крім місцевого вапняка і пісковика зустрічається і привезений камінь – і пісковик, і вапняк і граніти. Також маємо справу з широким використанням штучного каменю на основі цементу. Що стосується руйнувань і пошкоджень ситуація є непроста. Всі природні чинники руйнування геологічного і біологічного, хімічного характеру працюють і нікуди не зникають. На діючому цвинтарі додається ще людський фактор. Нефаховий ремонт чи впорядкування пам'ятників як то склеювання чи мвлювання чи розчистка тощо. Непоодинокі випадки коли такі дії приводять до катастрофічних наслідків. Не менш шкідливою може бути і бездіяльність. Як кожен окремий пам'ятник, так і цвинтар в цілому для того щоб постійно перебувати в доброму стані вимагають постійного догляду.

Як більшість нині діючих цвинтарів цвинтар в Підкамені стрімко росте і відчуває брак місця. Недавно ця проблема була вирішена збільшенням площі цвинтаря. Проте завжди великою

спокуюсою є ущільнення поховань і ліквідація знищених, «негарних» морально застарілих об'єктів.

Всі цвинтарі Підкаменя вимагають визначення і затвердження свого правового статусу і прийняття концепції щодо їх подальшого функціонування і використання. Виклики щодо способу і методики збереження будуть стосуватися кожного цвинтаря і їх доведеться вирішувати для кожного цвинтаря індивідуально.

Список використаних джерел

1. Берест Р. Дослідження монастиря в селеші Підкамінь на Львівщині//Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип.12 – Львів 2008 – С.360-367.
2. Barącz S. Wiadomość o klasztorze WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu Lwów, 1858
3. Гудима П. Підкамінь: Портрет на фоні століть. Тернопіль, 2004 – С 31-33
4. Андрощук О. Підкамінь // Енциклопедія історії України: у 10 т [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Pidkamin_smt
5. Золочів // «Галицька брама». — № 1—2 (145—146), 2007 (січень—лютий). — 40 с. — С. 20
6. Рожко М. Архітектура та система оборони Українських Карпат у княжу добу у. – Львів: БаК, 2016. –С.154 -158
7. Польські реставратори відновили середньовічний цвинтар у Підкамені на Львівщині [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zik.ua/news/2008/08/05/polski_restavratory_vidnovyly_serednovichnyy_tsvyntar_u_pidkameni_na_146025
8. У Підкамені археологи виявили цвинтар XVII століття [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <https://dyvys.info/2019/07/03/u-pidkameni-arheology-vyyavyly-tsvyntar-hvii-stolittya/>
9. Зруйновані давні поховання під час реставрації монастиря на Львівщині [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30063144.html>

Abstract

Stasyuk Olena

Historic Cemeteries of Pidkamin' - genesis and current state.

*The article explores the historical cemeteries of **Pidkamin'**. The damages and losses of the cemetery ensembles as a whole and their individual monuments have been analyzed. Identification of the stone material of the tombstones was performed, the state of their physical substance preservation was analyzed.*

*Pidkamin is an ancient and historic town. The ancient settlement was located at the foot of the famous 16-meters high stone outcrops nicknamed the people "The Stone.". Various legends and scientific hypotheses are associated with this Stone, above all the actual name of the settlement - **Pidkamin'**. In 1515 **Pidkamin'** was granted the Magdeburg right. According to the granted privileges fairs were established in the city. Almost until the middle of the XX century fairs took place in the village, and the central part of the village called the city until now. Currently **Pidkamin'** is a well-equipped village with a good asphalt road.*

*These are landmarks that make the **Pidkamin'** famous. It is a monument of architecture of the 17th-18th centuries monastery complex of Dominicans and a monument of nature The Stone itself. You might also want to add new ones to existing ones landmarks for example historical cemeteries of Pidkamin'. There are currently three such landmarks in Pidkamin'. Consider them in chronological order. The oldest of the cemeteries is associated with a monument of nature The Stone. On the west side of The Stone stone crosses and tombstones are preserved. In fact, this is the oldest of the existing cemeteries in **Pidkamin'**. It can be dated 14th-16th centuries. A second cemetery was discovered in June 2019 by archaeologists during a study in the inner courtyard of a former Dominican monastery. This cemetery can be dated to the 17th –early 18th century. The third is the current city cemetery. It was erected in the eighteenth century. and it still functions. All **Pidkamin'** cemeteries are in satisfactory condition. All cemeteries made the most of local stone material. It is surprising that the oldest cemetery is now in the best condition. The fate of the newly opened cemetery in the monastery courtyard has not yet been resolved. The work is not completed and final decisions are in the process of discussion. As for the technical condition of the stone material itself, it is too early to speak. Currently, the existing city cemetery is in the most difficult situation. It should be both a landmark and a living object for people. And it is always very difficult. Like most current cemeteries the cemetery in Pidkamin, is growing rapidly and lacking space. Recently, this problem was solved by increasing the area of the cemetery. However, sealing a burials and the elimination of destroyed, "ugly" obsolete objects is always a great temptation.*

All cemeteries of the Pidkamin' require the definition and approval of their legal status and the conception for their further functioning and use. Challenges to the means and methods of preservation will apply to each cemetery personally.

Key words: *historic cemetery, monument, memorial plastic, stone, preservation, architecture.*

Анотация

Стасюк Е.

Исторические кладбища Подкамня - генезис и современное состояние

Исследовано исторические кладбища Подкамня. Проведен анализ повреждений и потерь ансамблей кладбищ в целом и их отдельных памятников. Выполнено идентификацию каменного материала надгробных памятников, проанализировано состояние сохранения их физической субстанции.

Подкамень является городком старинным и историческим. Он является известным и знаменитым своими историческими, культурными и архитектурными достопримечательностями. Исторические кладбища являются неотъемлемой составной частью культурного пейзажа каждого города и городка. Они являются ценным источником исторической информации, а также уникальной галереей произведений искусства. К сожалению эти памятники являются очень уязвимыми к разрушениям - это физические, химические и биологические факторы, а также человеческий фактор, как обычный вандализм или обычная некомпетентность при выполнении ремонтных или отделочных работ. Для того чтобы успешно создать и воплотить программу сохранения исторических кладбищ необходимо тщательно их исследовать, задокументировать, инвентаризировать, а также тщательно изучить материал из которого выполнены эти достопримечательности.

Все кладбища Подкамня находятся в удовлетворительном состоянии. Все кладбища по максимуму использовали местный каменный материал. Все кладбища Подкамня требуют определения и утверждения своего правового статуса и принятия концепции по их дальнейшему функционированию и использованию. Вызовы по способу и методике сохранения будут касаться каждого кладбища индивидуально.

Ключевые слова: *историческое кладбище, памятник, мемориальная пластика, камень, сохранение, архитектура.*

Стаття надійшла до редакції у лютому 2020 р